

УДК 336:378.31(477)

**Різник Н. М.**

*к.е.н., асистент кафедри економічної кібернетики,*

**Бачинська О. М.**

*аспірант кафедри економіки підприємств і корпорацій  
Тернопільський національний економічний університет*

## **ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

*У статті проведено аналіз джерел фінансування діяльності вищих навчальних закладів України та визначені основні напрями удосконалення фінансового забезпечення закладів вищої освіти.*

*Ключові слова: вища освіта, бюджетні асигнування, кредитування освіти, самофінансування вищих навчальних закладів.*

В цілому світі освіта розглядається як основна умова стабільного розвитку суспільства. Вкладання коштів в освіту вважається найбільш перспективним з точки зору соціально-економічної значимості. Тобто, забезпечення високої якості освітніх продуктів є можливим при умові достатнього обсягу фінансування, що дозволить створити належний рівень матеріально-технічної бази ВНЗ, сформувати кваліфікований науково-педагогічний штат, сприятиме розвитку викладачів і студентів.

Огляд публікацій з проблем фінансування вищої освіти свідчить, що вчені все більше починають приділяти увагу дослідженню даної проблематики. Питаннями фінансування та розвитку управління фінансовими ресурсами вищої освіти займаються наукові установи Національної академії наук України, Академії педагогічних наук, галузеві науково-дослідні інститути і вищі навчальні заклади (ВНЗ). Про це свідчать праці вітчизняних вчених: В. Андрущенко, Й. Бескида,

В. Боброва, Є. Бойко, Т. Боголіб, О. Василика, Д. Грішнєвої, Б. Данилишина, М. Євнуха, В. Євтушевського, І. Каленюка, К. Корсака, В. Кременя, В. Куценко, В. Лугового, О. Навроцького, Ю. Ніколенка, С. Ніколаєнка, К. Павлюк, О. Падалка, О. Сидоренка, А. Чухно, Г. Штейна, В. Юхименка, В. Яблонського тощо [1]. Однак це питання і надалі залишається актуальним і вимагає подальших досліджень.

Метою даного дослідження є аналіз тенденцій фінансування вищої освіти в Україні та визначення можливих шляхів його покращення.

З огляду на вищезазначене основними завданнями статті є аналіз джерел формування фінансових ресурсів системи вищої освіти та розробка пропозицій щодо їх оптимізації.

Функціонування вищого навчального закладу як системи можливе при злагодженій роботі двох його підсистем: основної (освітньої і науково-дослідної) та забезпечуваної (ресурсної), яка включає в себе матеріально-технічне, інформаційно-методичне, фінансове, кадрове забезпечення та управлінські ресурси.

Боголіб Т.М. пропонує класифікувати джерела фінансування вищої освіти і науки за наступними ознаками:

– за видом послуг: плата за навчання, надходження від наукової діяльності; надходження від господарської та виробничої діяльності; плата за оренду майна; надходження від реалізації майна;

– за способом формування: кошти загального фонду державного та місцевих бюджетів; власні надходження бюджетних установ; благодійні внески; гранти та дарунки; кошти, що надходять для виконання конкретних доручень від юридичних і фізичних осіб; кредити; кошти іноземних компаній;

– за видом діяльності: основні (плата за навчання, надходження від наукової діяльності ін.); допоміжні (надходження від господарської та виробничої діяльності, плата за оренду майна тощо);

– за формою власності: державні (кошти державного бюджету); приватні (плата за навчання, благодійні внески, оплата послуг приватними юридичними особами тощо);

– за постійністю надходжень: постійні (плата за навчання, плата за оренду майна тощо); тимчасові (надходження від реалізації майна, гранти та дарунки, благодійні внески тощо);

– за належністю державі: вітчизняні (кошти державного бюджету, юридичних осіб, зареєстрованих в Україні, та фізичних осіб – громадян України); іноземні (кошти юридичних осіб інших держав) [2, с. 18-19].

На сьогодні в Україні фінансування системи вищої освіти може здійснюватися за рахунок бюджетних коштів, платних послуг, що їх мають право надавати навчальні заклади, дивідендів від цінних паперів, валютних надходжень, добровільних грошових внесків, матеріальних цінностей, одержаних від підприємств, установ, організацій, окремих громадян. Джерелами фінансування ВНЗ України можуть бути кошти сплачені іноземними фізичними і юридичними особами за підготовку спеціалістів. Однак, досвід командно-адміністративної і ринкової системи господарювання показує, що незважаючи на багатоканальність фінансування домінуючим джерелом матеріального забезпечення державних ВНЗ є бюджетні кошти.

Головними формами фінансування ВНЗ за основною діяльністю є державний контракт (замовлення) та угоди з юридичними і фізичними особами.

Відповідно до частини другої ст. 61 Закону України «Про освіту» держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту у розмірі не менше 10% національного доходу. Проте, в Україні вартість національного доходу не визначається, а визначається вартість валового внутрішнього продукту (ВВП). Таким чином, діючим законодавством не встановлено відсоток видатків на освіту від ВВП. Отже, положення вище зазначеної

статті не можуть застосовуватись як розрахункова база у визначені розмірів видатків на освіту при формуванні проекту Державного бюджету України [3, с. 180].

Таблиця 1

Динаміка видатків зведеного бюджету України на фінансування вищої освіти [8]

Рік	Загальні видатки зведеного бюджету, млн. грн.	Видатки на вищу освіту, млн. грн.	Видатки на вищу освіту у % до	
			Загальних видатків	ВВП
2000	48148,6	2285,5	4,7	1,3
2005	141989,5	7934,1	5,7	1,8
2007	226054,4	12827,8	5,7	1,8
2008	309203,7	18552,9	6,0	2,0
2009	307399,4	20966,3	6,8	2,3
2010	262428,0	17057,9	6,5	2,2

Зниження рівня видатків на вищу освіту у 2010 році порівняно з 2008 і 2009 роками обумовлений зменшенням всієї видаткової частини бюджету України (табл. 1). На протязі останніх років фінансування ВНЗ державної форми власності проводиться лише за соціальними статтями витрат: на стипендію студентам, на заробітну плату викладачам і на часткове покриття витрат за комунальні послуги. Всі інші витрати на придбання матеріалів, ремонти приміщень здійснюються в основному за рахунок позабюджетних коштів ВНЗ.

Зниження рівня державного фінансування вищої освіти призвело до скорочення прийому студентів за державним замовленням у 2010/2011 навчальному році (табл. 2). Помітним є факт, що навчання студентів відбувається в основному за кошти фізичних осіб (54,2% від загальної кількості студентів). Коштів державного бюджету вистачає на фінансування лише 44,4%, а фінансування за рахунок місцевих бюджетів і юридичних осіб складає відповідно 1,2 і 0,2 відсотки.

Прийом студентів до ВНЗ III-IV рівнів акредитації за джерелами фінансування їх навчання [8]

	2008/09	2009/10	2010/11
Всього, осіб	425241	370522	392012
у тому числі для навчання за рахунок			
Державного бюджету	185565	165152	173916
Місцевих бюджетів	4923	4315	4876
Центральних органів виконавчої влади, юридичних осіб	1717	966	942
Фізичних осіб	233036	200089	212278
Питома вага студентів (%), які навчались за рахунок			
Державного бюджету	43,6	44,6	44,4
Місцевих бюджетів	1,2	1,1	1,2
Центральних органів виконавчої влади, юридичних осіб	0,4	0,3	0,2
Фізичних осіб	54,8	54,0	54,2

Однак функціонування державних ВНЗ неможливе лише за рахунок бюджетних асигнувань. Така ситуація є ідеальною за умови, коли держава має достатньо ресурсів для реалізації всіх соціальних програм. Коли ж у державному бюджеті немає відповідних коштів це може призвести до занепаду навчальних закладів і погіршення якості освітніх послуг (рис. 1). Низька якість освіти призведе до зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняних фахівців на міжнародному ринку праці.

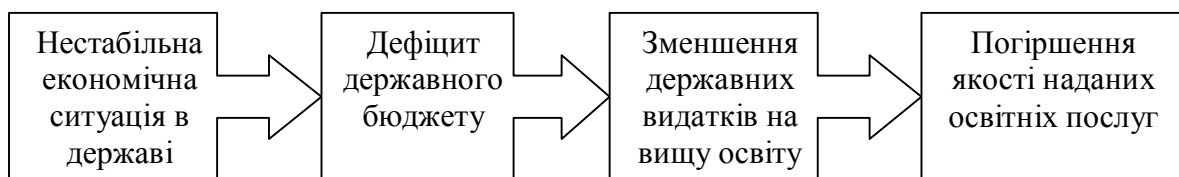


Рис. 1. Ланцюг впливу бюджетних асигнувань на якість освітніх послуг

Науковцями, які досліджували економічні проблеми вищої освіти у країнах Заходу, обґрунтовано ряд аргументів як на користь державного фінансування системи освіти, так і на користь розвитку приватної освіти.

Зокрема, в цих країнах розвиток приватної освіти розглядається як

стимул до новаторства в наданні освітніх послуг і посилення конкуренції на ринку освітніх продуктів. Крім того, студенти які оплачують навчання є більш дисциплінованими і сумлінними у навчанні. Вагомими аргументами на користь державного фінансування вищої освіти є не лише грошові доходи, а й соціальна віддача. Це і економічне зростання держави, і науковий прогрес, і високий рівень життя тощо. Також вважається, що вища освіта забезпечує зростання рівня заробітків випускників ВНЗ і відповідно збільшення податків. Якщо майбутні такі податкові надходження будуть вищими ніж поточні витрати держави на вищу освіту, то державне фінансування вищої освіти є економічно вигідним [5, с. 88].

У європейських країнах активно розвинута система кредитування освіти, зокрема:

- кредити, що надаються за участю держави;
- кредити, що надаються комерційними банками;
- кредити, що надаються власне сферою освіти.

У Франції студентські кредити надаються банками на термін 9-10 років з відстрочкою початку виплат (у межах 4-5 років) під річний відсоток на 1-2 пункти нижчий ніж класичний кредит. У Швеції фінансова допомога студентам надається у формі грантів і кредитів (грант, який не підлягає поверненню може сягати до 30% загального обсягу допомоги, а кредит – близько 70%). У Норвегії кредит надається на 20 років і може частково погашатись навчальним закладом [5, с. 89].

Повертаючись до питання фінансування вищої освіти в Україні розглянемо можливість самофінансування ВНЗ, яке повинно сприяти економічному розвитку освітньої установи. Для цього необхідно визначити фінансову незалежність ВНЗ, тобто обчислити коефіцієнт фінансової самостійності закладу ( $K_c$ ) за формулою:

$$K_c = \frac{K_o + K_n + K_d}{K_o - K_k - K_s}, \quad (1)$$

де  $K_e$  – власні кошти навчального закладу;  $K_n$  – кошти, отримані від надання платних послуг;  $K_o$  – спонсорські внески;  $K_o$  – кошти виділені з державного бюджету;  $K_k$  – кредитні кошти;  $K_z$  – залучені кошти.

Якщо  $K_c < 1$ , то ВНЗ залежний від бюджетного фінансування, його комерційна діяльність не приносить очікуваного рівня доходу, тому для виживання та подальшого розвитку в ринкових умовах ВНЗ повинен визначити нові стратегічні напрями роботи спрямовані, зокрема, на досягнення фінансової незалежності.

Основну частину доходів від комерційної діяльності складає плата за освітні послуги. Собівартість підготовки одного спеціаліста можна розрахувати за формулою:

$$B_z = \frac{(O + A + Z_\phi) \times T}{K}, \quad (2)$$

де,  $B_z$  – загальні витрати на навчання одного студента;  $O$  - оборотні фонди ВНЗ;  $A$  – амортизаційні фонди;  $Z_\phi$  – фонд заробітної плати;  $T$  – кількість років навчання у ВНЗ;  $K$  – середньорічна кількість студентів [6].

Таким чином ціна освітньої послуги ( $C$ ) буде складати:

$$C = B_z \times H_n, \quad (3)$$

де,  $H_n$  – запланована норма прибутку.

Найдорожча вартість навчання у США, Канаді і Великобританії. І це не дивно, оскільки саме ВНЗ цих країн лідирують у світових рейтингах навчальних закладів і деякі з них (наприклад, Гарвардський університет, Гарвардська бізнес-школа, Каліфорнійський університет, Манчестерський університет) вважаються одними з найпрестижніших в світі. Між тим навчання у деяких вітчизняних університетах дорожче ніж у ряді країн ЄС, зокрема, у Німеччині, Франції, Чехії та Австрії, що однозначно негативно впливає на імідж України як експортера освітніх послуг [4].

Хайницька Ю. та Гордєєва Т. пропонують наступні пріоритетні напрями удосконалення системи фінансування освіти, а саме:

1) забезпечення ефективного розподілу фінансових ресурсів на видатки з державного та місцевих бюджетів;

2) оптимізація фінансування освіти з державного сектору. В основному фінансування здійснюється на соціально захищені статті, а саме: заробітну плату, стипендії, і частково покриваються витрати на комунальні послуги. Тому, доцільним буде орієнтація на розмір бюджетних асигнувань не менше 10% ВВП;

3) посилення контролю та здійснення систематичного аналізу цільового використання коштів; дослідження людського потенціалу в Україні, збір і розповсюдження результатів та інформації про норми прибутку в освіті; міжнародні консультації, моделювання та обговорення принципової схеми і механізму фінансування освіти в Україні, а також забезпечення у вищій школі дієвих механізмів громадського контролю за витрачанням коштів нададуть змогу покращити стан фінансування освіти;

4) перехід на багатоканальне фінансування, тобто шляхом комплексного використання усіх джерел та оптимізації їхньої структури;

5) регулювання оплати праці та поліпшення ситуації щодо соціального захисту населення;

6) приведення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою до потреб сучасного ринку праці;

7) прийняття рішучих заходів щодо збільшення та диверсифікації фінансування вищої освіти в Україні, а відтак удосконалити науково-методичне забезпечення освітнього процесу та створити умови для проведення фундаментальних та прикладних досліджень у ВНЗ, які в свою чергу виступатимуть додатковим джерелом фінансування вищої освіти в Україні;



8) створення нової моделі економічної діяльності вищих навчальних закладів, яка базується на солідарній участі держави, бізнесових кіл і громадян [7].

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що недофінансування ВНЗ негативно впливає на якість освітніх послуг. Брак бюджетних асигнувань вимагає від вищої школи пошуку додаткових джерел фінансування, і тут варто звернути увагу на такі можливі шляхи розв'язання даної проблеми:

– вивчення передового світового досвіду співфінансування освіти державою і підприємствами. Для прикладу наведемо кілька таких моделей [1]:

Таблиця 3

Основні моделі фінансування підприємствами системи професійної підготовки

Система фінансування	Напрямки діяльності суб'єктів професійної підготовки	Держави
I	Держава не регулює видатків підприємств на навчання. Роботодавці добровільно беруть відповідальність за фінансування навчання працівників.	Японія, Швейцарія, Канада, США
II	Держава запроваджує прямі фінансові стимули для підприємств, які організовують професійну підготовку, у формі відшкодування витрат на нього або грантів. Практикується обов'язкове навчання працівників на підприємствах.	Німеччина, Чилі, Індія, Ірландія, Нігерія, Великобританія
III	В державі створюється спільний фонд роботодавців і профспілок для фінансування навчання згідно з вимогами в колективних трудових угодах. Держава може співфінансувати навчання.	Бельгія, Данія, Нідерланди
IV	Держава спільно з роботодавцем фінансує відпустки працівників на час навчання. Держава виступає у ролі організатора, співфінансиста, контролера.	Франція, Бельгія

– вдосконалення правового поля з метою стимулювання розвитку меценатства, спонсорства;

– розробка механізму кредитування вищої освіти;

– активізація науково-дослідної та інноваційної діяльності, трансфер наукових розробок у реальний сектор економіки.

### **Список використаної літератури**

1. Безтелесна Л. І. Ринкові механізми управління людським розвитком: монографія / Л. І. Безтелесна. – Рівне: Ред.-вид. центр НУВГП, 2006. – С. 225-228.
2. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період: монографія / Т. М. Боголіб. – К., 2006. – 508 с.
3. Буцька О. Ю. Особливості джерел фінансування вищих навчальних закладів за організаційно-правовою формою власності та управління / О. Ю. Буцька // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – №1. – 2010. – С. 177-183.
4. Вартість вищої освіти: у світі та у нас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.au-pair.com.ua>.
5. Євменькова К. Фінансування послуг вищої освіти в країнах Заходу / К. Євменькова // Наука молода. – №9. – 2008. – С. 88-90.
6. Каленюк І. С. Економіка освіти: навч. посіб. / І.С. Каленюк. – К.: Знання України, 2003. – С.45-46.
7. Хайницька Ю. Ю., Гордєєва Т. А. Аналіз фінансування видатки на освіту в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intkonf.org/haynatska-yuyu-gordeeva-ta-analiz-finansuvannya-vidatkiv-na-osvitu-v-ukrayini/>.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

**РЕЗНИК Н. М., БАЧИНСКАЯ Е. Н. ФИНАНСИРОВАНИЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

*В статье проведен анализ источников финансирования деятельности высших учебных заведений Украины и определены основные направления усовершенствования финансового обеспечения заведений высшего образования.*

**Ключевые слова:** высшее образование, бюджетные ассигнования, кредитование образования, самофинансирование высших учебных заведений.

**RIZNUK N. M., BACHYNSKA O. M. FINANCING HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: REALITIES AND PROSPECTS**

*The analysis sourcing activity of higher educational establishments in Ukraine and certain basic directions improvement to financial providing of higher education establishments are conducted in the article.*

**Keywords:** higher education, budgetary assignments, to crediting education, self-finance of higher educational establishments.